

УДК 340.1

О. І. ДЕМЕНКО,*здобувач**Харківського національного університету внутрішніх справ*

КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ ТА РІВНІВ ПРАВОСВІДОМОСТІ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Проаналізовано найтипівіші існуючі в юридичній літературі класифікації правосвідомості.
Запропоновано уточнену класифікацію найбільш поширених форм та рівнів правової свідомості.

Зміцнення правопорядку та законності в Україні вимагає від кожної людини правомірної поведінки, поваги до діючих норм права та дотримання їх приписів. Основним чинником формування правової поведінки є правосвідомість, яка поряд із іншими факторами впливає на вчинки людей, визначаючи їх правомірність і неправомірність. Саме рівень суб'єктивного сприйняття та опанування людьми правом як регулятором суспільних відносин, визначає характер їх діянь та поведінку у соціумі.

У зв'язку з цим, а також зважаючи на те, що правосвідомість є складним багаторівневим психологічним правовим явищем, отримання цілісного й одночасно структурованого знання про її сутність, на нашу думку, вимагає окремого дослідження проведених за різними критеріями класифікацій правосвідомості.

Огляд юридичної літератури дає підстави стверджувати, що проблема класифікації форм і рівнів правосвідомості на сьогодні є актуальною, незважаючи на значну кількість наукових розробок із вказаної проблематики. Зокрема, у науковій загальнотеоретичній літературі питаннями форм та рівнів юридичної свідомості займалися В. А. Суслов, М. М. Вопленко, В. О. Чефранов, Ю. Ю. Калиновський, В. О. Семків, Ю. М. Грошевий, М. Я. Соколов, І. Ф. Рябко, І. Є. Фарбер, Е. О. Лукашева тощо.

Разом із тим, слід відмітити, що вказані роботи остаточно не вирішують дискусійних питань найтипівіших форм та рівнів правової свідомості. У зв'язку з цим у даній статті ми ставимо за мету на підставі аналізу існуючих у юридичній літературі класифікацій правосвідомості уточнити її найбільш поширені форми та рівні.

Традиційно в юридичній літературі залежно від того, хто виступає суб'єктом (носієм) правосвідомості (чи залежно від ступеня соціальної спільності), правосвідомість поділяють на індивідуальну, групову, суспільну правосвідомість [1, с. 87; 2, с. 15; 3, с. 646; 4, с. 538],

або індивідуальну і колективну правосвідомість [5, с. 24]. Деякі автори пропонують поряд із індивідуальною, груповою, суспільною правосвідомістю окремо виділяти правосвідомість масову [4, с. 538, 6, с. 108; 7, с. 67]. Існує точка зору, згідно з якою суспільна і масова правосвідомість є взаємозамінними категоріями [2, с. 15].

У зв'язку з тим, що вищезазначені види класифікацій правової свідомості певною мірою є суперечливими, з метою їх уточнення, на наш погляд, доцільно розглянути зміст кожного із них.

Аналізуючи існуючі в науковій літературі визначення поняття суспільної правосвідомості, зазначимо, що даний вид правосвідомості відображає систему правових ідей, поглядів, теорій, почуттів, емоцій, настроїв усього суспільства, які історично склалися на підставі спільності його культурно-національних особливостей [2, с. 15].

Натомість групова правосвідомість виражає ставлення до права, правових явищ, їх оцінку з боку соціальних груп, формальних та неформальних колективів, відображає їх загальні інтереси і потреби, їх співвідношення з інтересами всього суспільства [3, с. 646]. Групова правосвідомість існує на рівні різних соціальних груп (політичних партій, профспілкових організацій, громадських об'єднань тощо), верств населення, класів та відображає специфіку відповідної групи [4, с. 538]. Групова правосвідомість є тим, що об'єднує ставлення певної сформованої за тією чи іншою ознакою спільноти людей до правової дійсності. Об'єднавчим чинником може стати і вік, і соціальний статус, і спільна субкультура, інтелектуальний і культурний рівень. Так, студентство, передусім об'єднане тими особами, які отримують вищу освіту за денною формою навчання, безумовно становить окрему складну за внутрішньою структурою і цілісну соціальну групу. Вона має власні особливості ставлення до правової реальності, правосвідомості

і правової культури. Саме під цим кутом зору ми і прагнемо розглянути підходи до класифікації правосвідомості.

Звернімо окремо увагу на те, що в юридичній літературі деякі автори ототожнюють групову правосвідомість із колективною правосвідомістю. Приміром, на думку Н. Ю. Коваленко, колективну (групову) правосвідомість можна охарактеризувати як колективні уявлення і почуття про право, про інші правові явища, які виражають ставлення й оцінки правових явищ із боку соціальних груп.

Учений підкреслює, що колективна (групова) правосвідомість, базуючись на основних ідеях суспільної правосвідомості, містить особливості, що відображають специфічні інтереси достатньо широких за складом соціальних верств населення, визначених за різними підставами [8, с. 42].

На нашу думку, вищезазначена точка зору є певною мірою справедливою за умови, якщо її прихильники ототожнюють зміст термінів «колектив» та «група» і під колективом розуміють «сукупність людей, об'єднаних спільною діяльністю, спільними інтересами» [9, с. 440], а під групою – «сукупність предметів, речовин, явищ та ін., внутрішньо об'єднаних на основі спільності, подібності властивостей, ознак і т. ін.; сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, ідеєю і т. ін.» [9, с. 220].

Крім колективної правосвідомості, як окремих видів деякі вчені пропонують відрізнити від групової правосвідомості масову правосвідомість. Так, на думку М. П. Колеснікова, масова правосвідомість характерна для нестабільних, тимчасових утворень, які мають ситуативний характер [6, с. 108].

А. Р. Ратінов зазначає, що масова правосвідомість є сукупністю духовних утворень, які «поділяються великими соціальними групами, класами, націями та іншими соціальними спільнотами» [7, с. 65–66].

Існує точка зору, з якою масовій правосвідомості не властиве досягнення згоди учасників таких утворень із широкого кола правових питань, масова правосвідомість характерна для нестабільних, тимчасових громадських утворень, приміром, натовпу, учасників мітингів, демонстрацій [4, с. 539].

Таким чином, прихильники вищевказаної точки зору одним із видів масової правосвідомості визнають правосвідомість натовпу. У свою чергу Ю. Ю. Калиновський, досліджуючи «правосвідомість натовпу», виокремлює її в окремих самостійний вид. Автор відмічає, що

відмінність між суспільною (індивідуальною) правосвідомістю та правосвідомістю натовпу полягає в тому, що суспільна (індивідуальна) правосвідомість містить у собі конструкти, які обумовлюють не тільки усвідомлення певною спільнотою своїх прав, а й спрямовують її до виконання наявних обов'язків та діючих норм, традицій, звичаїв. Разом із тим, «правосвідомість натовпу» орієнтується тільки на права, як правило, гіпертрофовані і «забуває» про всі обов'язки, окрім одного: досягати поставлених цілей у будь-який спосіб [10, с. 3].

У даному контексті звернімо увагу на те, що натовп є скупченням людей, котрі об'єдналися поза будь-якими установами на тимчасових основах. Натовпи є асоціальними і являють собою результат тимчасового або безперервного розкладання груп і класів [11, с. 126].

З огляду на вищевикладене маємо підстави відмітити, що для визначення всіх вищезазначених понять масової правосвідомості та правосвідомості натовпу характерні такі ознаки, як нестабільність та тимчасовість, ситуативність. Крім цього, суб'єктами масової правосвідомості, на думку М. П. Колеснікова, є певні групи людей [6, с. 108], на думку А. Р. Ратінова – великі соціальні групи, класи, нації, інші соціальні спільності та суспільство в цілому [7, с. 65–66], на думку колективу авторів, очолюваного М. В. Цвіком та О. В. Петришиним, – натовп, учасники мітингів, демонстрацій [4, с. 539], Ю. Ю. Калиновський визначає масову правосвідомість через правосвідомість натовпу [10, с. 3].

Спираючись на вищезазначене, на наш погляд, поряд із груповою правосвідомістю, як окремих видів правосвідомості (залежно від суб'єкта правосвідомості) слід виділити масову правосвідомість. При цьому ми вважаємо, що в даному аспекті різниці між масовою правосвідомістю та правосвідомістю натовпу, окрім різниці у назві, немає. По суті, мова йде про відмінності термінологічно-герменевтичного характеру. Як масовою правосвідомістю, так і правосвідомістю натовпу є тимчасове громадське утворення, що має ситуативний, нестійкий характер, учасникам якого не властиве досягнення згоди з широкого кола правових питань.

Окрім суспільної та групової правосвідомості, залежно від суб'єкта (носія) правосвідомості, як правило, автори виокремлюють індивідуальну правосвідомість [1, с. 87; 2, с. 15; 3, с. 646; 4, с. 538; 5, с. 24].

Традиційно під індивідуальною правосвідомістю у загальнотеоретичній науковій літературі розуміють сукупність правових поглядів,

почуттів, настроїв і переконань конкретного індивіда [3, с. 646; 4, с. 538].

В. О. Котюк, визначаючи індивідуальну правосвідомість, підкреслює, що вона формується під впливом індивідуальних обставин життя, зовнішнього середовища і залежить від рівня правової освіти особи [12, с. 78].

На думку М. М. Вопленка, в індивідуальній правосвідомості виявляються особливості виховання та освіти особистості, індивідуальної та колективної, досвід її поведінки в правовій сфері, суб'єктивно сформульовані погляди, оцінки, орієнтації. Вона може бути масштабною та обмеженою, компетентною і буденною, деформованою, демонструючи тим самим індивідуальність світу правових цінностей конкретного індивіда [2, с. 19].

Крім індивідуальної, групової та суспільної правосвідомості, у юридичній науковій літературі на підставі глибини й особливостей сприйняття правосвідомістю правових і неправових явищ у контексті їх юридичної оцінки традиційно виділяють три рівні правосвідомості: повсякденну (емпіричну), наукову (теоретичну) та професійну правосвідомість [4, с. 539–540; 13, с. 91; 14, с. 14].

Проте існує й інша точка зору. Так, на думку В. О. Семківа, у структурі правосвідомості слід розрізняти лише теоретичний та інтуїтивно-практичний рівні, котрим відповідають такі форми, як наука (доктринальна правосвідомість) й повсякденна правосвідомість [15, с. 2].

Деякі автори стверджують, що юридична правосвідомість включає в себе практичну (професійну) й теоретичну (наукову, доктринальну) правосвідомість, яка формується у осіб, що безпосередньо займаються правовою діяльністю [16, с. 17–19]. Така позиція є досить обґрунтованою. Водночас виникає закономірне питання: чи можна віднести до суб'єктів носіїв юридичної (доктринальної та професійної) правосвідомості осіб, які лише здобувають юридичну освіту у профільних вищих навчальних закладах, засвоїли вже досить серйозні основи професійного юридичного мислення, успішно виконали частину (чи увесь) навчального плану підготовки фахівця-юриста, але не здобули певного кваліфікаційного рівня. Мова йде не лише про професійну правосвідомість, адже значна частина фахово спрямованої особистості майбутнього юриста вже сформована, але й про доктринальну – якщо студент-юрист активно займається наукою, має відповідні наукові праці й володіє основами методології наукового пошуку в галузі юриспруденції. На

нашу думку, це питання вимагає додаткового опрацювання і дослідження.

З огляду на зазначені класифікації форм правосвідомості вважаємо необхідним відмітити, що точки зору В. О. Семківа та В. В. Гриб стосовно поділу правосвідомості на рівні залежно від глибини і особливостей її сприйняття не є вичерпними та недостатньо відповідають вимогам, що висуваються до класифікації (класифікація повинна бути вичерпною; залишатися незмінною протягом усього процесу поділу; члени (елементи) поділу повинні виключати один одного; поділ має бути безперервним [18, с. 129]).

У зв'язку з цим, на нашу думку, логічно правильною та цілком обґрунтованою є думка П. М. Рабіновича, В. В. Лазарева, В. А. Сулова та В. О. Чефранова про те, що залежно від способів (видів) опанування правовими явищами необхідно розрізняти повсякденну, професійну і наукову правосвідомість [1, с. 87; 19, с. 246; 20, с. 70, 71].

У даному контексті з метою уточнення термінології, на нашу думку, необхідно окремо звернути увагу на відсутність єдиного підходу до назв вищевказаних видів (форм) правосвідомості. Зокрема М. М. Вопленко вважає, що залежно від рівнів функціонування та формування правосвідомості слід розрізняти повсякденну, професійну та теоретичну форми правової свідомості [2, с. 19]. Н. Ю. Коваленко за глибиною відображення правової дійсності вирізняє побутову, професійну, наукову правосвідомість [8, с. 42]. При цьому характерним для зазначених класифікацій є те, що автори, як правило, розуміють під повсякденною та побутовою, науковою і теоретичною правосвідомістю один і той самий рівень правової свідомості.

На наш погляд, уникнути термінологічної неясності дозволить уточнення критерію поділу зазначеної класифікації. Ми вважаємо, що даний вид класифікації має бути наступним: залежно від рівня глибини відображення правової дійсності чи з точки зору співвідношення теоретичного та емпіричного рівнів правосвідомість поділяється на 1) буденну чи побутову («емпіричну») правосвідомість; 2) наукову («теоретичну») правосвідомість; 3) професійну («спеціалізовану») правосвідомість.

У свою чергу, буденна («емпірична») правосвідомість є сукупністю правових поглядів і відповідаючих їм правових форм, які на підставі повсякденного досвіду людей відображають суспільне буття і правові явища [2, с. 19; 21, с. 59]. Буденна правосвідомість замикається на правовій

психології, тобто на почуттєвому елементі [3], має емоційний, поверховий характер, а отже, в її структурі превалює емоційне сприйняття дійсності над раціональним [4, с. 539].

Наукова (теоретична) правосвідомість є систематизованим концептуальним відображенням закономірностей правового життя суспільства у формі наукових понять і категорій. Гносеологічно теоретична правосвідомість (порівняно з буденною правовою свідомістю) має більш високий рівень відображення у свідомості людей правової сфери, що полягає у прагненні не обмежуватися аналізом та оцінкою правових явищ, а розкривати їхню сутність [2, с. 20; 8, с. 43].

На додаток до вищевикладеного, на нашу думку, слід окремо підкреслити, що наукова (теоретична) правосвідомість відкриває сутність правових явищ і встановлює їхні закономірні зв'язки та відношення. На рівні теоретичної правосвідомості основний зміст правових поглядів, на відміну від буденної юридичної свідомості, визначається не емпіричним досвідом, а результатами його раціональної обробки, тобто наукова правосвідомість взаємопов'язана з буденною правосвідомістю.

Характеризуючи даний зв'язок, на наш погляд, необхідно звернути увагу на те, що буденна правосвідомість пов'язана з виділенням почуттєво-конкретних правових характеристик, наукова правосвідомість, відповідно, – зі спробою науково обґрунтувати необхідні зв'язки між цими характеристиками.

Що стосується професійної правосвідомості, то її сутність, призначення і функції неодноразово були предметом досліджень учених юристів [5; 22].

У зв'язку з тим, що в юридичній літературі на сьогодні не існує єдиної точки зору щодо місця професійної («спеціалізованої») правосвідомості у системі класифікацій її форм, зупинимося на теоретичному аналізі цього аспекту проблеми більш детально.

Зокрема, деякі вчені професійну правосвідомість розглядають як вид групової правової свідомості [5, с. 27; 23, с. 9–12]. Так, на думку В. О. Чефранова, професійна правосвідомість – це та свідомість, яка притаманна особам, що безпосередньо зайняті у сфері правової діяльності, пов'язаної із застосуванням норм права [5, с. 27].

М. Я. Соколов зазначає, що професійна правосвідомість притаманна лише юристам. Правосвідомість юристів визначається науковцем як одна з колективних форм правової свідомості, що виступає системою правових по-

глядів, знань, почуттів, ціннісних орієнтацій і інших структурних утворень правової свідомості спільності людей, які професійно займаються юридичною діяльністю, що потребує спеціальної освітньої і практичної підготовки [23, с. 12].

Прихильники іншої точки зору професійну правосвідомість розглядають як вид (рівень) свідомості правової, що виокремлюється на підставі глибини й особливостей сприйняття правових явищ [24, с. 17, 23; 25, с. 445]. Приміром, Ю. М. Годика під професійною правосвідомістю розуміє особливу форму правової свідомості юристів, сутність та особливості якої конкретизуються у змісті правової ідеології і правової психології, у системі притаманних юристам правових знань, уявлень, ціннісних орієнтацій [26, с. 19].

На наш погляд, всі вищевикладені точки зору щодо змісту поняття професійної правосвідомості є цілком справедливими і не суперечать одна одній. Спеціалізована правосвідомість може розглядатись і як правова свідомість певної соціальної групи (юристів), і відповідно як якісно своєрідний рівень сприйняття правових явищ. Проте у зв'язку з тим, що основою поділу правосвідомості на буденну («емпіричну»), наукову («теоретичну»), професійну («спеціалізовану») правосвідомість ми визначили рівень глибини відображення правової дійсності, вважаємо доцільним під час формулювання дефініції професійної правосвідомості, зробити наголос саме на те, що вона є специфічним способом опанування правової дійсності юристами-практиками.

Знову-таки певний проміжний характер у цій класифікації має правосвідомість студентів-юристів на старших курсах навчання, коли вони не лише засвоїли теоретичні курси, а й мають досвід практичної правозастосовної діяльності під час навчальної практики.

З огляду на зазначене вважаємо доцільним під професійною («спеціалізованою») правосвідомістю розуміти сукупність знань, умінь, навичок юристів-практиків, які сформувалися внаслідок одержання спеціальної професійної (юридичної) освіти, а також під час роботи у юридичній сфері і необхідні для успішної юридичної діяльності.

Слід окремо підкреслити, що професійна правосвідомість відрізняється від буденної і наукової («теоретичної») правосвідомості за якістю, глибиною і співвідношенням складових компонентів її змісту, характером зв'язків між ними. Професійна («спеціалізована») правова свідомість з точки зору глибини пізнання

правових явищ становить собою спеціалізовані правові знання, вміння, навички, переконання, почуття, за допомогою яких здійснюється юридична діяльність. Тобто специфікою професійної правосвідомості є особливий підхід до права як до інструмента юридичної діяльності.

Інакше кажучи, специфіка такого виду правової свідомості визначається сполученням теоретичних (раціональних) та емпіричних елементів сприйняття правової дійсності, яке змістовно розкривається через розгляд взаємодії і співвідношення правосвідомості професійної із науковою та буденною юридичною свідомістю.

Отже, підсумовуючи викладене в даній статті, маємо підстави уточнити класифікацію найтипівіших форм правосвідомості і сформулювати її наступним чином: 1) залежно від суб'єкта (носія) правосвідомості слід розрізняти суспільну, групову («колективну»), індивідуальну та масову правосвідомість («правосвідомість натовпу»); 2) залежно від рівня глибини відображення правової дійсності чи з точки зору співвідношення теоретичного та емпіричного рівнів правосвідомість доцільно поділяти на буденну («емпіричну»), наукову («теоретичну»), професійну («спеціалізовану») правосвідомість.

Список використаної літератури

1. Суслов В. А. Структура правосознания / В. А. Суслов // Известия вузов. Правоведение. – 1997. – № 2. – С. 85–91.
2. Вопленко Н. Н. Правосознание и правовая культура : учеб. пособие / Н. Н. Вопленко. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2000. – 52 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скакун. – Вид. 2-ге, перероб. і допов. – Х. : Еспада, 2009. – 752 с.
4. Загальна теорія держави та права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
5. Чефранов В. А. Правовое сознание как специфическая разновидность правового отражения / В. А. Чефранов. – Харьков : Харків. юрид. ін-т, 1973. – 39 с.
6. Колесніков М. П. До проблеми формування правосвідомості у контексті сучасності / М. П. Колесніков // Соціально-політичні та соціально-правові проблеми сучасності : зб. наук. тез. за матеріалами XV Харк. політол. читань. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2004. – С. 107–109.
7. Ратинов А. Р. Правосознание и противоправное поведение. Вопросы методологии / А. Р. Ратинов // Криминологические проблемы правосознания и общественного мнения о преступности : сб. науч. тр. / под ред. Карпец И. И. – М. ; Прага : Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1986. – С. 54–75.
8. Коваленко Н. Ю. Формування правосвідомості і правової культури студентів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Н. Ю. Коваленко. – К., 2009. – 207 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
10. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість натовпу : причини виникнення та світоглядно-психологічні особливості / Ю. Ю. Калиновський // Гілея. – 2011. – № 45. – С. 134–142.
11. Московичи С. Век толп: исторический трактат по психологии масс / С. Московичи. – М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 478 с.
12. Котюк В. О. Теорія права : курс лекцій : [навч. посіб. для юрид. ф-тів вузів] / В. О. Котюк. – К. : Вентурі, 1996. – 207 с.
13. Чефранов В. А. Правовое сознание как разновидность социального отражения (Философско-методологический очерк) / В. А. Чефранов. – Киев : Вища шк., 1976. – 210 с.
14. Керимов Д. А. Соотношение теоретической и практической деятельности в процессе познания права / Д. А. Керимов // Советское государство и право. – 1980. – № 3. – С. 11–16.
15. Семкив В. О. Правовое предвидение как функция социалистического правового сознания : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теория и история государства и права ; история политических и правовых учений» / В. О. Семкив. – К., 1989. – 18 с.
16. Гриб В. В. Факторы, влияющие на формирование профессионального правосознания российских юристов / В. В. Гриб // История государства и права. – 2003. – № 6. – С. 17–19.
17. Краткая философская энциклопедия / [ред.-сост. Е. Ф. Губский, Г. В. Короблева, В. Р. Лутченко]. – М. : Прогресс, 1994. – 576 с.
18. Общая теория права и государства : учебник / под ред. В. В. Лазарева. – М. : Юристъ, 2000. – 520 с.
19. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : посіб. для студ. / П. М. Рабінович. – Вид. 6-те. – Х. : Консум, 2002. – 160 с.
20. Бельский К. Т. Формирование и развитие социалистического правосознания : монография / К. Т. Бельский. – М. : Высш. шк., 1982. – 183 с.
21. Грошевой Ю. М. Профессиональное правосознание судьи и социалистическое правосудие / Ю. М. Грошевой. – Харьков : Вища шк., 1986. – 185 с.

23. Соколов Н. Я. Профессиональное сознание юристов / Н. Я. Соколов. – М. : Наука, 1988. – 224 с.
24. Сапун В. А. Социалистическое правосознание и реализация советского права / В. А. Сапун. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1984. – 112 с.
25. Поляков А. В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода / А. В. Поляков. – СПб. : Издат. дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2004. – 864 с.
26. Тодика Ю. М. Конституційні засади формування правової культури / Ю. М. Тодика. – Х. : РАЙДЕР, 2001. – 160 с.

Надійшла до редколегії 17.05.2011

**ДЕМЕНКО О. И. КЛАССИФИКАЦИЯ ФОРМ И УРОВНЕЙ ПРАВОВОСОЗНАНИЯ:
ДИСКУССИОННЫЕ ВОПРОСЫ**

Проанализированы самые распространенные существующие в юридической литературе классификации правового сознания. Предложена уточненная классификация типовых форм и уровней правосознания.

**DEMENKO O. THE CLASSIFICATION OF FORMS AND LEVELS OF LEGAL
CONSCIOUSNESS: CONTROVERSIAL QUESTIONES**

The most widespread classification of legal consciousness, which existing in the legal literature, are analyzed. The specified classification of typical forms and levels of legal consciousness is offered.

УДК 340.15:336.1(477)(091)«176/190»

М. В. ПАМПУРА,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ВПЛИВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

На основі аналізу широкого кола джерел та наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів – істориків та юристів – висвітлено особливості впливу органів місцевого самоврядування на економічний розвиток міст Лівобережної України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Процеси економічного та політичного оновлення, що відбуваються на сучасному етапі життя українського суспільства та держави, зумовили новий сплеск інтересу фахівців та пересічних громадян до вітчизняної та зарубіжної історії, актуалізували потребу у зверненні до джерел та традицій минулого. Особливо важливим нині вбачається дослідження питання про функціонування органів місцевого самоврядування дореволюційного періоду. Вивчення традицій, що сформувалися в їхній діяльності в минулому, необхідне під час розроблення питань про місцеве господарство, про реорганізацію відносин місцевої і центральної влади в наш час.

Протягом останнього десятиріччя особливо активізувався науковий пошук у дослідженні організаційної побудови та діяльності органів міського громадського самоврядування – дум та управ, що були запроваджені в більшості міст підросійської України імперським Городовим Положенням 1870 р. Увагу істориків,

правознавців, економістів привертають основні правові положення, які регламентували діяльність цих органів впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст., методи, час та умови проведення міських виборів, соціальний, класовий, національний, партійний склад виборців та гласних Дум тощо. Було здійснено й певні спроби узагальнення досвіду муніципальної діяльності міських дум та управ, насамперед їх внеску в розвиток освіти, охорони здоров'я тощо. Серед найвідоміших – праці юристів та істориків О. М. Головка [1], М. В. Білокопя [2], В. П. Горбачова [3], О. Н. Ярмиша [4] та багатьох інших. Однак проблемі впливу фінансово-господарської діяльності органів місцевого самоврядування на економічний розвиток міст Лівобережної України вони приділяють увагу лише побіжно, в контексті загального викладу матеріалу. Отже, дана проблема у вітчизняній історико-правовій науці досі не була предметом спеціального дослідження, хоча потреба здійснити таку розвідку вбачається нагальною.